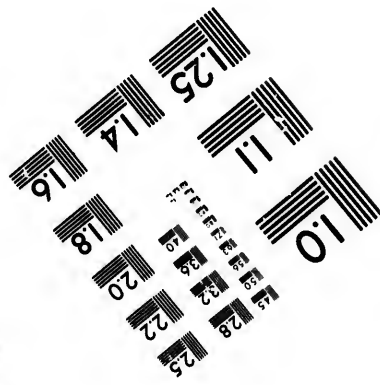
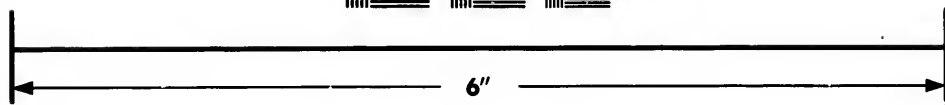
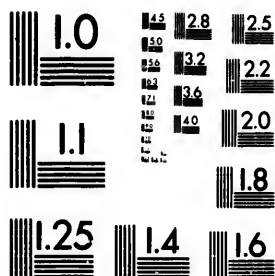

**IMAGE EVALUATION
TEST TARGET (MT-3)**

**Photographic
Sciences
Corporation**

23 WEST MAIN STREET
WEBSTER, N.Y. 14580
(716) 872-4503

**CIHM/ICMH
Microfiche
Series.**

**CIHM/ICMH
Collection de
microfiches.**

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

© 1986

Technical and Bibliographic Notes/Notes techniques et bibliographiques

The Institute has attempted to obtain the best original copy available for filming. Features of this copy which may be bibliographically unique, which may alter any of the images in the reproduction, or which may significantly change the usual method of filming, are checked below.

L'Institut a microfilmé le meilleur exemplaire qu'il lui a été possible de se procurer. Les détails de cet exemplaire qui sont peut-être uniques du point de vue bibliographique, qui peuvent modifier une image reproduite, ou qui peuvent exiger une modification dans la méthode normale de filmage sont indiqués ci-dessous.

- Coloured covers/
Couverture de couleur
- Covers damaged/
Couverture endommagée
- Covers restored and/or laminated/
Couverture restaurée et/ou pelliculée
- Cover title missing/
Le titre de couverture manque
- Coloured maps/
Cartes géographiques en couleur
- Coloured ink (i.e. other than blue or black)/
Encre de couleur (i.e. autre que bleue ou noire)
- Coloured plates and/or illustrations/
Planches et/ou illustrations en couleur
- Bound with other material/
Relié avec d'autres documents
- Tight binding may cause shadows or distortion along interior margin/
La reliure serrée peut causer de l'ombre ou de la distortion le long de la marge intérieure
- Blank leaves added during restoration may appear within the text. Whenever possible, these have been omitted from filming/
Il se peut que certaines pages blanches ajoutées lors d'une restauration apparaissent dans le texte, mais, lorsque cela était possible, ces pages n'ont pas été filmées.
- Additional comments:/
Commentaires supplémentaires:

- Coloured pages/
Pages de couleur
- Pages damaged/
Pages endommagées
- Pages restored and/or laminated/
Pages restaurées et/ou pelliculées
- Pages discoloured, stained or foxed/
Pages décolorées, tachetées ou piquées
- Pages detached/
Pages détachées
- Showthrough/
Transparence
- Quality of print varies/
Qualité inégale de l'impression
- Includes supplementary material/
Comprend du matériel supplémentaire
- Only edition available/
Seule édition disponible
- Pages wholly or partially obscured by errata slips, tissues, etc., have been refilmed to ensure the best possible image/
Les pages totalement ou partiellement obscurcies par un feuillet d'errata, une pelure, etc., ont été filmées à nouveau de façon à obtenir la meilleure image possible.

This item is filmed at the reduction ratio checked below/
Ce document est filmé au taux de réduction indiqué ci-dessous.

10X	12X	14X	16X	18X	20X	22X	24X	26X	28X	30X	32X
					/						

The copy filmed here has been reproduced thanks to the generosity of:

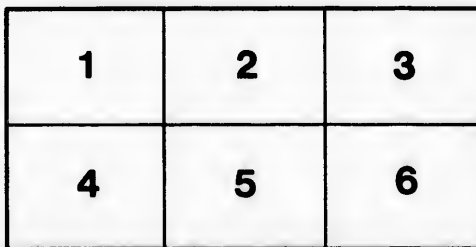
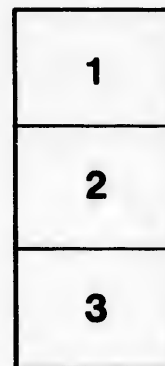
Bibliothèque nationale du Québec

The images appearing here are the best quality possible considering the condition and legibility of the original copy and in keeping with the filming contract specifications.

Original copies in printed paper covers are filmed beginning with the front cover and ending on the last page with a printed or illustrated impression, or the back cover when appropriate. All other original copies are filmed beginning on the first page with a printed or illustrated impression, and ending on the last page with a printed or illustrated impression.

The last recorded frame on each microfiche shall contain the symbol $\rightarrow$ (meaning "CONTINUED"), or the symbol ∇ (meaning "END"), whichever applies.

Maps, plates, charts, etc., may be filmed at different reduction ratios. Those too large to be entirely included in one exposure are filmed beginning in the upper left hand corner, left to right and top to bottom, as many frames as required. The following diagrams illustrate the method:

L'exemplaire filmé fut reproduit grâce à la générosité de:

Bibliothèque nationale du Québec

Les images suivantes ont été reproduites avec le plus grand soin, compte tenu de la condition et de la netteté de l'exemplaire filmé, et en conformité avec les conditions du contrat de filmage.

Les exemplaires originaux dont la couverture en papier est imprimée sont filmés en commençant par le premier plat et en terminant soit par la dernière page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration, soit par le second plat, selon le cas. Tous les autres exemplaires originaux sont filmés en commençant par la première page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration et en terminant par la dernière page qui comporte une telle empreinte.

Un des symboles suivants apparaîtra sur la dernière image de chaque microfiche, selon le cas: le symbole $\rightarrow$ signifie "A SUIVRE", le symbole ∇ signifie "FIN".

Les cartes, planches, tableaux, etc., peuvent être filmés à des taux de réduction différents. Lorsque le document est trop grand pour être reproduit en un seul cliché, il est filmé à partir de l'angle supérieur gauche, de gauche à droite, et de haut en bas, en prenant le nombre d'images nécessaire. Les diagrammes suivants illustrent la méthode.

errata
d to
t
e pelure,
on à

R I

R

Nov

Ex Ann

A

RELATIO

357
5
sub

RERVM GESTARVM

IN

Novo-Francica Missione

ANNIS 1613 & 1614.

Ex Annis Litteris Societatis IESV impressis

LVGDVNI,
APVD CLAVDIVM CAYNE,
TYPOGRAPHVM,
CIC IDC XIII

BIBLIOTHÈQUE
SAINT-GULPIE

TA

I

IV

V

VI

VII

VIII

IX

X

Edition tirée à vingt cinq exemplaires. O.C.

F
5075.22
187/p
Ts

UNIVERSITY OF TORONTO
LIBRARY

B. Q. R.
NO. 6072

TABVLA RERVM

	Pag.
I UID sit Nova Francia -	1
II De climate - -	2
III De moribus gentium	4
IV De prima exploratione Novæ Franciæ - - - -	4
V De situ, fluviiis et incolis -	5
VI De promontorijs, de quinque Francorum domicilijs - -	8
De ortu domicilij Sancti Salua- toris ad ostium amnis Pentegoetij	9
VII Appellunt nostri ad Portum Re- galem - - - -	16
VIII De laboribus nostrorum - -	17
IX De rebus angustis - -	25
X Patres radices legunt et pisces ad sustentum domicilij - -	36

	Pag.
XI <i>Saussæus ex Francia solvit ad novas missionis sedes collocandas et Sancti Saluatoris domicilium inchoat</i> - - -	37
XII <i>De impetu Anglorum in missionem Sancti Saluatoris et de ruina Sanctæ Crucis et Regii Portis arcium</i> - - -	41
XIII <i>Patres in Virginiam et inde in Angliam deportati</i> - -	53
XIV <i>Summa rerum in Novo-Francica missione gestarum</i> - -	59

IN I

uerfa ,
em , &
commu
maris t
latiffim
interua
vicinita
ciam m
enclati
congru
quòd e
oram p

Pag.
 ad
 ndas
 livm
 - 37
 onem
 ruina
 portis
 - 41
 de in
 - 53
 ncica
 - 59

IN NOVAM FRANCIAM, SEV
Canadiam Missio.

NOVA FRANCIA, Brasiliæ ac Peruuio continens ad Boream vastissima regio, Aquitanico Galliæ littori ad occasum obuerfa, directas ab Occidente in Orientem, & contrà, lineas cum nostra Francia communes habet; ab eaque non ita longo maris traiectu octingentarum, aut is vbi latissimus est, mille leucarum dirimitur interuallo. Ex huiusmodi oppositu & vicinitate nostratis Frãciæ, Nouam Franciam maiores eam appellarunt; cui nomenclationi & illa altera, rei maximè congruens, accessit ex euentu causâ, quòd eam terrarum adhuc incognitam oram primi mortalium Franci nostrates depre-

deprehenderunt, crebrisque navigationibus, centum eoque amplius abhinc annis, frequentarunt. Canadiæ verò nomen, quod vulgò vniuersam in eam regionem confertur, eius modò plagæ Septemtrionalis proprium est, quæ CANADÆ fluminis, & nobilis finus, cui à Sancto Laurentio nomen est, copiosis aquis alluitur. Enimuerò vniuersæ Nouæ Franciæ amplitudo, nunc, ad Floridæ confinia, multò licet quam nuper contractior, vndequadagesimo tamen gradu, versùs Austrum, determinatur; vltraque nostratis Franciæ latitudinem non paucis leucis porrigitur: exinde autem ignotis adhuc finibus in Aquilonem, sicut & immēsis tractibus in Sinicum mare ad Occidentem excurrit: quà denique Eurum spectat, nostro Aquitanico Oceano, Britannicòque, ipsi linearum parallelis obiecto, definitur.

CAELI eadem omnino, quæ nostri Gallici temperatio, ex ea ratione Climatis eiusdem, quam indicauimus, inesse illi regioni debet, vti reuera inest. Soli autem quin par quoque fit ratio, nihil pro-

prohibet
terræ
uarum
omnin
prodit
procer
vberta
campo
viridita

GE
multis
confili
deuinē
nisi pi
instruē
aut sal
opus i
ingenic
belluin
Populu
populu
quæ
poteft
populu
orum
coire

prohiberet, si iugis adesset campestris
 terræ cultura: & perpetuarum ferè sil-
 uarum abesset densa opacitas. Nam opima
 omnino vniuersi terreni viscera, facile
 prodit ingens arborum amplitudo, atque
 proceritas: summam quoque glebam
 vbertate multa pinguem, tota planitie
 camporum, hilariter herbescens terræ
 viriditas ostendit.

GENS ea distinctis lingua & sede
 multis populis continetur, nulla vsquam
 consiliorum aut fortunarum communione
 deuinctis: nulla nec lege, nec arte; nullo
 nisi piscatus, & venatus vitæ subsidio
 instructis: vix vlla Numinis cogitatione,
 aut salutis cura informatis: ad omne
 opus ignavis: stupidis ad artes, quæ
 ingenio aut memoria nitantur: in summa,
 belluinis pænè hominibus constat ea natio.
 Populus cum longinquo propinquove
 populo vix habet commercium, nisi
 quæ bello inferendo, aut defendendo
 potest interuenire. Immo, neque idem
 populus, eadem loci regione, ac tuguri-
 orum vicinitate iunctus, fermè vnquam
 coire solet, nisi vt de armis, aduersum
 com-

communes hostes capita conferat. Ex-
 terarum verò nationum Francicam vnam
 ferè suos in portus admittunt, Fibrinis,
 atque huiusmodi pellibus suis distrahen-
 dis, necessariâque veste, ac supellectile
 permutandis.

HANC noui orbis partem ex Francis
 nauarchis primi explorarunt Britones,
 anno quarto post millesimum quingen-
 tesimum; de qua vbi renunciauerant,
 eius repetendæ nauigationis; vel comites,
 vel æmulatores habuerunt deinceps fre-
 quentissimè, tum Normannos, tum
 cæteros Gallici Oceani accolæ. Vn-
 deicesimo post anno, Ioannes Verazanus
 Florentinus, vicesimo item, ac tricesimo
 quarto Iacobus Quartierus Gallus, Brito,
 cum imperio missi ab Francisco Primo,
 Gallorum Rege, ipsius auspiciis occupa-
 tam regionem illam, eius posterorumque
 Regum iurisdictioni vindicarunt, cuius
 possessionem, per interualla suffectæ aliæ
 atque aliæ Francorum expeditiones, in
 hanc vsque diem Gallorum Regibus
 asserere perseverarunt. De nostris verò
 missi quoque sunt anno superiore, qui
 Henrici

Henri
 Franc
 iuncto
 Euang
 regum
 tio an
 ea qu
 necess
 quæda
 No
 gemin
 gusta
 obtend
 tractu
 obiace
 offiis
 commo
 medite
 illas in
 obiectu
 gentis
 appella
 region
 orbis
 aluei,
 directo

Henrici Quarti auctoritate populos, Francico nomino amicitia & Societate iunctos, ac reliquos etiam Canadios, Euangelij tanto sanctiore fœdere, Christo regum regi deuincirent. Quo de negotio antè quàm instituamus dicere, præter ea quæ generatim complexi sumus, necesse est de loco ac gente sigillatim quædam capita enucleatiùs explicemus.

NOVA FRANCIA Gallis adeuntibus gemino littore patet; altero, quod angusta fronte Oceano nostro, & Orienti obtenditur: altero, quod productiore tractu ad Floridæ vsque confinia Austro obiacet. Istud latus portubus, atque ostiis fluminum frequens est, quibus commodè penetrari possit in regionis mediterranea, & hâc ferè Galli terras illas ineunt: illud verò, Franciæ nostræ obiectum littus, quoniam oppositu ingentis insulæ, quam Nouam Terram appellant, importuosum pænè est, ea regione nostrates non subeunt. Eius orbis vastissimâ planitiem ingentissimi aluei, aquis copiosissimum flumen irrigat, directo limite ab ultimo pænè occasu ad ortum,

ortum, quoad angusto freto ad insulam Terræ Nouæ, ipsiusque insulæ oppositu, eius ostia in Austrinum littus inflectantur. Ei fluuius gentile nomen est *Sacqué*, Sanctum Laurentium Galli appellarunt; cuius caput ampliùs quingentis inde leucis indigenæ ab lacu in trecentas patente leucas repetunt. In hunc amnium principem alij amnes nobiles ab Aquilone influunt, nempe Saguenaiùm, Tergeminus amnis, seu tres amnes, simul coëntes, Algomequium, & cæteri non pauci. Saguenaij quingentarum, Tergemini quadringentarum leucarum navigatio longè porrigitur in Boream. E montibus, ad ripam Austrinam Saquéi amnis, transuersi feruntur in Meridianum Oceani littus alij quoque fluuij celebres; vnde populis, atque illius tractus regionibus plerisque gentilia ducta sunt nomina; sed eorum nonnullis sui moris appellationes Franci postea indiderunt. Fluuij autem sunt hi ad Austrum conuersi, Sanctus Ioannes, Pentegoëtius, Quinibequius, Choiïacoëtius, Norembega, quem postremum amnem Champlanius

planius
contend
Sanctum
nem, n
adij, &
his, ead
è region
atque C
rentium
Canadi
ab Eur
eos ad C
regioni
seu No
ad hor
tium,
netij:
Etemi
inde
coetiu
que in
num
monte
Reliqu
prefer
nem,

planius eundem ac Pentegoetium esse contendit. Populi trans Saquéum, Sanctúmve-Laurentium, versùs Aquilonem, non procul illius ostiis, sunt Canadij, & Excomminqij: longè verò ab his, eadem Boreali ripa, versùs occasum, è regione Florida, incolunt Algomegij, atque Ochastegij. Cis Sanctum-Laurentium, in Australi ora degunt item Canadij, ad ipsum magni amnis flexum, ab Euro in Austrum declinatis. Post eos ad Occasum vergūt Souriquij, Acadiaë regionis incolæ: deinde ad Pentegoetium, seu Norembegam fluuium, Pentegoetij: ad horum dextram, Occasum spectantium, circa *Quebecum* arcem, Montagnetij: post Pentegoetios recto tractu Eteminqij, ad amnem Quinibequium: inde Almochiquij ad flumen Choïacoetium, latissimis campis diffusi: denique inter Floridam, & Saquéum magnum amnem, Iroquij campestribus, montosisque locis latissimè habitant. Reliquos Nouæ Franciæ populos multos, præsertim trans magnum Saquéum amnem, Aquilonares, Galli nostrates non nisi

nifi ex auditione norunt. Ex notis autem, amicos, ac pæne Socios habent Souriquios, Eteminquois, Montagnetios, Almochiquios, Algomequios, & Ochasteguios: istis capitales hostes Iroquios, hostili quoque in se animo experiuntur, eo maximè nomine, quòd Iroquiis Galli cum ipsorum hostibus bellum intulerint. Horum quidem populorum soli agriculturam, inscientser tamen, exercent Almochiquij, Iroquij, & Ochasteguij, miliumque Indicum, & fabam Brasiliacam ferunt.

PROMONTORIA celebria Franciam Nouam ineuntibus Meridiano littore occurrunt, Britonicum, ad ipsa ostia magni amnis, hoc est Sancti Laurentij; ab hoc deinde Heuæum, Arietinum, Sabulosum, Bifidum, Sanctus Ludouicus, Album, Sancta Helena. Eandem oram à Promontorio Britonico legentibus obuij fiunt portus, Campseus, Sefambræus, Regius, Pulcher. Mediterranea verò per Sacqueum amnen, & Canadiæ fines subire volentibus, præteruehenda sunt, Britonicum, ad ostia eiusdem fluuij;
Sanctus-

Sanctus-
tæum, &
Tadouff
fluminis

Porro
bitu, fro
ampliùs
nino q
primum
riore fu
Crucis,
gustias,
vbi nun
quinden
trus du
quarto f
erexit,
quois, i
cui don
*Cru*x in
quasi pe
Portum
fossa & a
Regius,
ea, quan
quinqa

Sanctus-Laurentius; Episcopium, Chateum, & alia nonnulla promontoria: Tadoussacus denique portus ad Saguenaij fluminis ostia Sacquéum ineuntis.

Porrò in tam immenso terrarum ambitu, frequentibus expeditionibus, annis amplius centum, Franci domicilia omnino quinque constituerunt, quorum primum posuit Iacobus Quartierus posteriore sua nauigatione, non ad *Sanctæ Crucis*, quæ nunc est, importuosas angustias, & cautes: sed in iis panè vestigiis ubi nunc est Quebecum, Sancta Cruce quindenis leucis citerius. Alterum Petrus du Gas, dominus de Monts, anno quarto supra millesimum sexcentimum erexit, in angusta insula, inter Eteminquois, in Australi propemodum littore: cui domicilio ac insulæ nomen *Sanctæ Crux* indidit. Idem eodem anno, in quasi peninsula, oræ Acadicæ, ad Regium Portum, eiusdem nominis exiguam arcem fossa & aggere munitam exstruxit. Portus Regius, & portui cognominis arx, sunt in ea, quam Franciam *Baiam* vocant, centum quinquaginta leucis à Campsæo promontorio,

montoric , leucas octo intra continentem. *Baïa* scilicet Francis , sicut Hispanis , est amplior terræ finus ad oram maris , aut fluminis maioris , angulato orbiculatove recessu , influenti aquæ ad interiora continentis præbens aditum. In extremo Francico Sinu portus est octingentorum passuum ostio peruius , duas leucas longus , unam latus , duum millium capax maiorum nauium , cui ab nobilitate *Regius Portus* nomen à Champlænio Franco est inditum. Tertiam sedem quarto post anno condidit dominus de Monts ad Quebecium cornu , in Australi ripa Saquei annis , è regione Aurelianæ insulæ , in Montagnetiorum solo ; quam arcem Champlænius , qui operi præfuit , Quebecum à soli nomine appellauit , & eodem pænè loco Sanctam Crucem Iacobi Quartieri arcem olim conditam fuisse obseruauit. Quinti & vltimi Francici domicilij fundamenta Patres nostri iaciebant , ad ostium amnis Pentegoetij , cum ab irrupentibus Anglis opere prohibiti , atque in captiuitatem contra fas , & ius gentium abducti sunt. Iis ad hunc modum

modu
 morat
 tioner
 Canac
 feram

Pot
 à dom
 ipso t
 rico
 optim
 non m
 impet
 & im
 Franc
 Patri
 ciorun
 adiun
 ralem
 vti de
 quos p
 tendo
 duum
 Missic
 octau
 nadic
 cogita

modum præmissis capitibus, quæ alioqui moratura erant institutam rerum narrationem, ad susceptam à Patribus nostris Canadicam expeditionem styllum conferamus.

Potrincourtius Regij Portus castellum à domino de Monts sibi dono datum, eo ipso tempore, quo condebatur, ab Henrico Quarto petiuerat, eo iure, quo optimo, sibi asseri, vindicarique? ac eius non modò vindicias, sed nexum etiam impetrauerat. Secundùm quod ius arcis, & imperij prætereà certis finibus in Noua Francia Potrincourtio attributi, Rex Patri Cotonno significat, velle se vti Sociorum opera in Barbaris illis ad Christum adiungendis; proinde scriberet ad Generalem Societatis Præpositum suo nomine, vti designarentur Patres in eam rem, quos primo quoque tempore illuc mittendos ipse Rex ad se accerferet, annuis duùm millium Librarum vectigalibus illi Missioni attributis. Annus huius sæculi octauus agebatur, cum Rex ita de Canadicis rebus decerneret, cuius tamen cogitationes grauioribus negotiis aliò se

se uocantibus, eius quoque interueniente obitu, sed eorum maximè negligentia, qui Regio nomine Canadicam prouinciam administrabant, nostrorum profectio in tertium post annum est dilata. Siue autem casu quopiam, siue hominum consilio, eam proferri trienni toto contigit, cum iam in procinctu nostri essent; obortæ tamen subito sunt eæ difficultates, quibus planum fieret, Cacodæmoni esse inuisa nostrorum in ea profectio consilia. Regina quingentos aureos nummos, ex defuncti Regis decreto numerauerat: Domina *de Vernueil, de Sourdis, de Guercheuille*, alia sacrum aræ instrumentum, alia linream vestem copiosam, alia per amplum viaticum munificè contribuerant: Pater Petrus Biardus, & Pater Enemundus Masseus eò destinati animis ingentibus se comparauerant, vela & ventos auidè præstolantes. Status condictus dies vela faciendi eis conuenerat cum Biencourtio Potrincourtij filio, & Thoma Robinio, expeditionis ducibus, ad octauum calendas Nouembris anni decimi supra sexcentesimum; sed cum eo die adfuissent,

adfuissent
 citant
 aberat
 tionis
 esset.
 mater
 & qui
 arum
 Caluin
 fructus
 nomin
 posse f
 in nau
 anter
 illius c
 paction
 sentent
 ab Do
 regio
 nuncia
 dimou
 batur,
 Nouar
 & non
 se rati
 tutio D

adfuissent, nauigium farciebatur, & officitanter quidem, in continenti; tantum aberat, vt idoneo com meatu & nauigationis, & Canadicæ familiæ instructum esset. Instaurandæ naui suas operas, materiamque locauerant Calviniani duo, & quia Biencourtio ac Robinio ad operarum mercedem deerant facultates, Calviniani mercatores certam nautici fructus partem pacti sibi erant, eoque nomine, pro dominis in ea naue gerere posse sibi videbantur Iesuitis igitur locum in nauigio non futurum palam, & asseueranter edicunt, aut si futurum sit, ab illius operis redemtura, & cætera omni pactione se iamiam discedere: qua de sententia nec ipsius Reginae auctoritas, ab Domino *de Cicoigne*, Dieppensis vrbis regio Præsidi, grauiter, seueraque denunciata, Caluini asseclas non potuit dimouere. Desperata res planè videbatur, quòd hæc vna modò nauis in Nouam Franciam anno illo adornaretur; & non paterentur duo illi Calviniani vlla se ratione demitigari: quæ nostra destitutio Dominam Guercheuillæam, religiosissimam,

fissimam, & ingentis animi feminam, acriter pupugit; sed ea qua est sollertia, confestim ad manum habuit rationem, qua non iam vt vectores nos, sed vt partiaros, exclusis inhumanis Hæreticis, in nauem induceret. Quattuor igitur millium Librarum stipem de principibus viris ac feminis ex Aula, paucis diebus, corrogat, quantum erat opus ad nauem instruendam; eaque collata summa, Calvinianos illos duos nautica societate deiicit, simulque idoneam sortem constituit, vnde Canadicæ negotiationis præfecti perpetuam quotannis pensionem nostræ Missioni penderent. Sublatis itaque, illius feminæ industria, quæ nos morabantur impedimentis, ternis ferè mensibus adornandæ nauis consumptis, huius tandem sæculi anno vndecimo, ante diem sextum calendas Februarias, è littore Dieppensi, Deo duce, soluimus, totóque quadrimestri nauigantes Campsæum in portum, Australis littoris Nouæ Franciæ, appulsi sumus; inde centum viginti leucarum vel maritima, vel terrestri via Portum Regium lætantes iniuimus.

mus.
homin
demiss
homin
nostris
menti
Caluin
fociis r
træ con
bat de
imbuti
bus nob
factus
cætera
maris r
nostro
glaciat
collibu
animis
decerta
titer en
tio, an
idem C
mentar
in imu
insequ

mus. Quæ sollempnia sunt Societatis hominibus in eo nautico cursu pietatis, demissionis, humanitatis erga omne hominum genus, hæc tantò minùs ab nostris omiſſa sunt, quòd ingentis momenti expeditio instituebatur, & præter Caluinianos nonnullos, iis præfectis vel sociis rei nauticæ utebamur, quos, nostræ consuetudinis ratione, omnino oportebat de Societatis Instituto rectiùs, quàm imbuti accesserant, imbui. Appellentibus nobis ad illius orbis littora nauigium, factus est obuiam Champlænius, cum cætera virtute, tum septenni iam illius maris nauigatione clarus, quem summo nostro stupore spectauimus aduersum glaciatas aquæ moles, ingentibus terræ collibus magnitudine pares, maximis animis, ac singulari industria & arte decertantem, interque illa pericula fortiter enauigantem. De Sancto-Laurentio, amne Canadensium maximo, scribit idem Champlænius in nauigationum commentariis, eius summas aquas tribus totis in imum vlnis congelari Ianuario, & infrequentibus mensibus duobus ab ostio sursum

furfum verfus, centum leucarum itinere, nec vltra procedere rigorem aquæ, cum tamen nulla pars fluminis, directo alueo ab occafu in ortum manantis, fit Aquilonibus altera propior, aut montibus ad apricationem teftior. Addit etiam, ineunte Aprili, foluta glaciei tanta vi, Sancti-Laurenti laxiffimum oftium congelatis molibus pæne obftroi, quas ait in altum mare longiùs prouectas, doudenis diebus, quotannis ferè liquari.

A P P V L S V S noftorum ad Francicum Sinum, Portumque Regium, in ante diem feptimum calendæ Quintiles, eundemque Pentecoftes facrum feliciffimo planè omine incidit. Nihil Potrincourtio accidere poterat allato comteatu opportuniùs, fi tamen is amplus effèt, vt quem rei anguftiæ coegerant, Barbaris partem familiæ alendam diuidere. Vt ne autem inftitutiores à comteatu veniremus, fecerat tum nauigij, fehexaginta dumtaxat doliorum, breuitas; tum plus instrumenti pifcatorij, quàm cibariorum in nauem immiffum; tum deniq; ab tricenis fenis capitibus, quot vehebamur,
 grauior

grauior
 quadri
 trincou
 bernio
 eum pa
 prouid
 penuar
 exhaust
 tionis,
 sibi onc
 de Port
 ragefim
 Auguft
 licto I
 cohorte
 deret.

No
 partium
 erat in
 quam C
 vnum e
 docere
 reliqua
 genis,
 fuetudin
 itaque

grauior in nauticam penum illata folido
 quadrimeftri labes. Quamobrem Po-
 trincourtio fexaginta hominum contu-
 bernio, tenuiffima re domestica, iam
 eum pæne ipsis initiis opprimente, maturè
 prouidendum fuit, ne Portus Regij
 penuaria cella in fequentem hiemem
 exhausta relinqueretur. Cuius procura-
 tionis, vt familiæ patrem decuit, fumpto
 fibi onere, ipfe in Galliam traiecturus,
 de Porturegiensi multitudine pæne quad-
 ragesimus medio Iulio foluit, exeunteque
 Augufto Gallia littori appulfus eft, re-
 lictò Biencourtio filio, cum reliqua
 cohorte, qui Porturegiensi arci præfi-
 deret.

NOSTRIS interea, quod fuarum
 partium effet, enixè fatagentibus, cordi
 erat in primis popularis linguæ cognitio,
 quam Galli leuiter modò delibatam, fi
 vnum exciperes, tradere præceptis, vfùve
 docere non poterant; vt vna dumtaxat
 reliqua effet ratio eius ab ftupidis indi-
 genis, non institutione, fed affidua con-
 fuetudine tandem exprimendæ. His
 itaque, muneribus, comitate, atque
 omni

omni officij genere conciliandis cum nostri nihil non tentassent, parum aut nihil permouerunt. Enimuerò, præterquam quod minimè idoneis ad disciplinam magistris utebantur, à quibus nihil expromeres, nisi affluenter antè saginato aqualiculo, & quos moræ, vel non diuturnæ, impatientissimos idemdem abs te abalienaret, auelleretque studiosa cuiusque rei percontatio: ipsa quoque linguæ conditio, idoneorum, ad res etiam vulgatissimas, vocabulorum indigentissima, nostrorum incensa studia destituit, & animos grauiter afflixit. Rerum scilicet, quæ sub aspectum, tactum, & reliquos sensus cadunt, ex Barbarorum responsis nomenclatio utcumqueprehendebatur: sed earum quæ sensuum vim fugiunt, summa est apud eam gentem appellationum penuria, & alta quoque rerum ignoratio. Posterioris autem generis desperata disciplina, cum neque priorem Barbari aut possent, aut vellent tradere; vna reliqua spes erat in adolescente Gallo, vernaculæ linguæ bene perito, eximia humanitate, & comitate,

comite
non v
Is era
egregi
Cham
Franc
center
portu
ad am
volunt
eius in
diēdi
Bienco
ac rog
venia,
peregr
ignora
Franc
quòd e
nouaru
Bienco
tisper
animo
via su
mater
de gr

comitate, quem etiam Pater Biardus non vulgari beneficio sibi demeruerat. Is erat Pontgrauæus, Pontgrauæi filius, egregij viri superioribus annis cum Champlanio vices Domini de Monts in Francia Noua gerentis; quem adolescentem, decem & octo leucis Regio portu non longiùs, hiemare parantem, ad annem Sancti Ioannis, summa ipsius voluntate, nullius incommodo, nostri eius institutione Canadicum idioma erudiendi adire cuperent. Verumtamen Biencourtius eius profectiois consultus, ac rogatus etiam à nostris, vt, eius bona venia, proficere per Pontgrauæum in peregrino idiomate sibi liceret, cuius ignoratione, suæ nauigationis in Nouam Franciam fructu penitus exciderent: quòd ea communicatio cum Pontgrauæo nouarum rerum supicionem moueret Biencourtio, nihil impetrarunt. Tantisper ergo nostris has difficultates æquo animo tolerantibus, dum qua se aperiret via suo instituto conuenientior, Deus materiam non procul quæsitam subiecit, de grauiter ægroto Henrico Member-touio,

touio, Sagamo, bene merendi; & corporis, & animi eius diligenter curanda salute. SAGAMO apud eam gentem cuiusque populi præsēs appellatur: Sagamon verò agebat inter Souriquios, in Acadia, Membertouius, ad Aquilonare latus Porturegientis castelli, ad Sancti Ioannis flumen. Cùm tamen dysenteria cœpit tentari, degebat in *Baïa Mariana*, vt vocant, hoc est, in Mariano Sinu, Portum Regium inter, Meridianumque littus, vnde asportari se iusserat in arcem, vt medicorum nostrorum curatione vteretur. Angusta sua cellula eum nostri exceperunt, diebusque non paucis, absente ipsius coniuge, ac filia, diu noctuque, in grauissimo fordidi morbi fœtore, pro assiduissimis, & maximè sollicitis ministris ei libentissimè operam suam nauauere. Is vbi Confessione fuerat expiatus, Sacróque inunctus oleo, de sepultura sua egit cum Biencourtio, seque humari velle ait in maiorum suo sepulcro. Biencourtius, qui tanti rem esse non putaret, facillè assentiebatur; auditisque Patris Biardi contra suam sententiam

ration-

ration
 censel
 iano l
 Memb
 suo de
 neque
 & cur
 dubiur
 perstar
 geret
 turbar
 huic n
 postric
 sponte
 orum
 morter
 fidem
 baris t
 que E
 omnia
 rum r
 cuius
 Canad
 tulisse
 sibi iu
 Ex oē

rationibus, occurri posse incommodis
 censebat, si sepulcrum illud ritu Christi-
 iano lustraretur; quæ Biencourtij opinio
 Membertouium tantò constantiorem in
 suo decreto cùm faceret, Pater Biardus
 neque id se illis assensurum confirmavit,
 & cur non assentiretur ostendit. Non
 dubium erat, quin si Sagamus in consilio
 perstaret, eiusque adstipulator fieri per-
 geret Biencourtius, offensionis atque
 turbarum inde quidpiam oriretur: sed
 huic malo Diuina occurrit prouidentia;
 postridie siquidem Membertouius sua
 sponte postulauit commune Christiano-
 rum cœmeterium, qua & in sententia
 mortem obiit; uti scilicet hoc suo factò
 fidem suam omnibus Christianis ac Bar-
 baris testatam relinqueret, suffragiorum-
 que Ecclesiæ fieret particeps. Magnus
 omnino vir fuit hic Sagamus, non suo-
 rum magis, quàm nostrorum iudicio,
 cuius eximiam indolem supra vulgare
 Canadiorum ingenium longè ideo ex-
 tulisse visus est Deus optimus, ut hunc
 sibi iustas eius gentis primitias legeret.
 Ex octogenis ferè Nouo-Francis, quos
 ab

ab ineunte Iunio anni fexcentefimi decimi, nulla planè imbutos catechefe, temere Baptifmo impertierat Ioffæus nescio quis, fûi muneris parum intelligens facerdos, vnus dumtaxat Membertouius, pro eo quantum fuos omnes populares fagacitate & prudentia longo interuallo anteibat, follerter dispexerat, quanti eflèt, Christianum non cenferi quidem, fed reipfa idoneis eo nomine præditum moribus viuere. Et certè reliquis omnibus de illo octogenario belluinum à Baptifmo viuendi morem perpetuò retinentibus, hic folus vt Christiano dignum erat, in multa etiam ignorantia, priufquam eò noftri adueniffent, vitam cum laude traduxit. Primus omnium de Nouo-Francis falutaribus afperfus aquis, earum vim potentiffimam ita fcilicet vilus efl combibiffe, vt ei nihil longius eflèt quā vt eos nāciferetur magiftros, quorum difciplina Christianis institutis eò vſque inſtrueretur, dum idoneus fieret, qui fuos inter populares Apoftolicum ageret doctorem. Ardentis huius defiderij locupletes teſtes noſtri, has voces

eius

eius
Per
Patre
catis
vos e
docer
iunct
uerfa
virum
quo in
ſuper
tione
Chriſ
fecera
fruge
eo nu
præfa
teſtin
florue
robor
telaru
poten
inter
ſuper
perpe
baros

eius ex ore sæpenumerò exceperunt :
 Per Deum immortalem, date operam
 Patres, nostrum vt idioma breui perdis-
 catis, vti vobis doctõribus vsus, sicuti
 vos estis, ego quoque concionator, &
 docendi magister euadã, nostrãque con-
 iuncta opera Nouo-Francorũ gens vni-
 uersã ad Christum traducatur. Hunc
 virum, vix quindecim mensibus, ex
 quo in Christianorum numerum venerat,
 superstitem, paucis diebus nostra institu-
 tione informatum, multæ tamen verè
 Christiani ac pij animi virtutes illustrem
 fecerant; quam scilicet tam vberem
 frugem singulares probæ indolis dotes in
 eo nuper, patriis etiam moribus viunte,
 præfagierant. Omnium prouincialium
 testimonio, quotquot multis antè sæculis
 floruerant, Sagamos hic vnus animi
 robore, muneris militaris scientia, clien-
 telarum multitudine, frequentiaque,
 potentia, & gloriosi nominis claritudine
 inter suos, atque ipsos hostes facillè
 superauit. Quem celebritatis splendorem
 perpetuum non potuit, etiam inter Bar-
 baros, nulla vllius rei doctrina imbutos,
 consequi,

consequi, nisi ex certa fama, adeoque etiam notitia eximiae in eo vigentis aequitatis, atque temperantiae. De temperantia quidem eius, ut praeterea nihil afferri possit, luculentum sane fuit, sibi magnoperè moderantis hominis, documentum, perpetua in Membertouio monogamia, quo in genere solitarium verè phœnicem Nouo-Francia eum adhuc agnouit. Quod enim reliqui omnes indigenae, sed Sagami praesertim, ex vxorum multitudine stirpis numerosam feriem expetunt summooperè, atque sperant, suae utique potentiae singulare columnen ac firmamentum; id uti more gentis usurparet, adduci numquam potuit Membertouius, quòd altiore quadam, supra vulgus Sagamorum, sapientia perspiceret, grauiora inter discordes vxores, & earum liberos simultatum, sub eodem tecto, detrimenta existere, quàm emolumenta opum, & neutiquam consentientis potentiae. Sollemne est illi genti, ex superstitioso ritu, quod genus omnes habent praecipuum, demortuorum neminem suo vnquam nomine appellare, sed aduenti-

aduent
quo cu
dum d
Memb
nuper
ibus no
torem

P o
pater,
comme
erant n
familia
cibario
erat; i
quios,
Indici
tionem
Gallica
hiberna
turus.
Ioannis
diuerte
reliqui
geret
eum m
discord

aduentitium cuius, ex re nata, indere, quo cum perpetuo inter commemorandum denotent: quo ex more Henricum Membertouium ab virtutibus bellicis nuper clarissimum, congruenti eius laudibus nomenclatione, Magnum Imperatorem, suo idiomate, nuncuparunt.

POTRINCOURTIVS Biencourtij pater, in Galliam mense Iulio nauigarat, commeatus summittendi gratia, cuius erant magnæ angustiae in Porturegiensi familia, Octobri mense insequente, cibariorum tamen nihil è Gallia missum erat; idcirco Biencourtius ad Almochiquos, Choüacoetij fluminis accolas, Indici milij copiis abundantes, nauigationem, comite Patre Biardo, instituit, Gallicarum mercium permutatione ad hibernam aliquam annonam frumentaturus. Sed quòd ex itinere ad Sancti Ioannis flumen, trans Francicum Sinum diuerterat, vt ex adolescente Pontgrauæo, reliquisque Maclouiensibus quintas exigeret Canadicæ negotiationis, diutiùs eum morantibus subortis cum ea familia discordiis, tempore frumentationis pane exclusus

exclusus est, ad quam deinde cùm est reuersus, Barbarorum delusus fraude, qui spem frumentariæ permutationis fecerant, vacuus in Portum Regium renauigauit. In ea excursione feliciter obtigit Patri Biardo, vt Pontgrauæo conciliaret Biencourtium, sicuti nuper Potrincourtium eidem infensum placauerat, & vt Merueillæo item Maclouienfi, de salute, ob nescio quas suspiciones, periclitanti grauiter, eadem pacificationis opera, vitam assereret; quo suo factò vtrumque sibi magnopere deuinxit. Nostro Sacerdoti demeritos esse beneficiis homines huiusmodi, cum ob cætera multa, tum ob id in primis opportunè accidebat, quòd eorum opera fideli, ac utili esset vsurus in disciplina Canadicæ linguæ, quam Pontgrauæus callebat egregiè, si dies aliquot vnà viuere, aut certè frequentius congregari liceret. Id certè, vt Pater Biardus nō expeteret, quod expetebat, ipsi vltro ambiebant, delato ei perhumaniter suo contubernio; quibus in præsentia Pater egit gratias, habuitque, rogatis tamen, vt sibi hanc benign-

benig
quo h
decer
fertim
court
Quin
modò
tium
ventu
supple
loco
dimit
texen
uener
simæ,
nisi ei
& inic
Patris
deiect
ad oti
adactu
uemb
penu
& que
tione
interc

benignitatem, in id tempus referuarent, quo bene vii fas effet; tunc enim haud decere Biencourtium, in periculosa præfertim nauigatione, ab se desereri. Biencourtio deinde redeunti ex irrita illa Quinibequiensi frumentatione, quam modò indicauimus, cùm ad Pentegoe-tium amnem, & Sanctæ Crucis insulam ventum esset, suadere conatus est, immo supplex fuit Pater Biardus, vt se inde, loco ex propinquo, ad Pontgrauæum dimitteret, Canadici catechismi contexendi causa, quod inter eos antè conuenerat. Huic postulationi, licet æquissima, is cuius nihil planè intererat, non nisi eis conditionibus assensus est, quæ & iniquissima, & nequaquam in potestate Patris essent. Quamobrem facultate deiectus idiomatis vernaculi condiscendi, ad otiosam pæne vitam in arce degendam adactus est, ingenti sua molestia. Nouembri exeunte, iam ferme exausto penu, nulli nuncij afferebantur è Gallia; & quod reliquum esse poterat ab venatione subsidium, niuibus obsitū solum intercipiebat; vt ex parsimonia petendum esset

esset vestigal, quò plures in dies annona sufficeret. Demensum igitur cuiuslibet è familia, in quamque hebdomadam, ad denas panis vncias, lardi selibram, pisi aut fabæ ternas scutellas, & prunorum vnam denique redierat. Atque tametsi familia vniuersa eo commeatu, quem nostrum è Gallia importaueramus, vitam tolerabat, nihil nobis liberaliùs, quàm cuiuis de calonibus eo tempore indultum est, neque vt indulgeretur, optauimus, quamquam nebulo quidam, scripto in Gallia edito, non est veritus multa secus per summam impudentiam & calumniam diffeminare. Ad nonum calendas Februarias, anni sexcentissimi duodecimi, tenuerunt cibariorum angustia, quem ad diem in Portum Regium inuecta est nauis cum mediocri admodum annona, Domina Guercheuillæ sumtibus emta, & transmissa. Mille aureos nummos, ex pacto societatis cum Robinio & Patribus Canadiensibus initæ, contributos hæc pia matrona numerauerat Roberto du Thet, fratri nostro, coemendis transmittendisque Porturegiensi contubernio cibariis;

cibar
nosfr
todei
graph
ficqu
anno
neque
illata
admin
tit in
erant
collib
Gilbe
plerac
vidit,
prafu
referr
Bienc
qui m
in nau
ceretu
omni
à sing
Bienc
sepius
nihil

cibariis; sed eorum quadringentis fratrem nostrum, non satis cautum depositi custodem, Potrincourtius oblata suæ syngraphæ cautione, confestim emunxit; sicque res tota rediit ad sexcentos, unde annona nobis exigua conflaretur. Sed neque tot aureorum cibaria in nauem illata sunt, nam Potrincourtij naualis administer partem coemti frumenti auertit in Gallia, & eorum quæ aduecta erant, Porturegiensi Societati quantum collibuit, nec amplius, reddidit. Noster Gilbertus du Thet, cuius in oculis horum pleraque commissa erant, postea quam vidit, ab eo qui annonæ transfuehendæ præfuerat, nullas acceptorum rationes referri, assumpto Patre Biardo, apud Biencourtium egit modestè, ut ab eo, qui mandato parentis eius, pro magistro in naui gesserat, acceptorum ratio reperceretur: interesse siquidem nauticorum omnium sociorum, ut constaret, quantum à singulis expensum acceptumque esset. Biencourtius quidem & tum, & deinde sepius est professus, nihil moderatius, nihil æquius postulari à quoquam potuisse: nihilo

nihilo tamen minùs, quasi à nostro atrociter infimularetur Simon Imbertus, cuius fides in eo negotio desiderabatur; ita illius postulata isti de pinxit, vt eum nobis infensissimum faceret. Imbertus ergo vt Biencourtium sibi conciliatum à nobis abalienaret, seque referendæ rationis necessitate absolueret, malignè interpretatus consilium Dominæ Guercheuillæ, quæ paciscendæ societatis cum Robinio ansam captauerat, vt Missionis nostræ rebus tantò certius caueret; fraudulenter cauillatus est, per causam eius societatis intendi machinā, qua Biencourtiorum nomē Porturegiensi arce, atque vniuersa Noua Francia detrudetur. Ex hac calumnia illæ Biencourtij similitates extiterunt, quibus factum est, vt nostrorum opera Nouo-francis populis, quin & ipsis quoque Gallis nihilo ferè quam isti minùs egentibus institutione, deinceps esset inutilis. Calumniatoris mendacia facile fuit nostris diluere, & semel, iterum, ac tertio tam apertè ac validè apud Biencourtium, audiente vniuerso contubernio, dilue-

runt;

runt;
adactu
sandæ
sibi l
nos ca
acriter
batur
courti
imper
ad F
Guerc
cōcessi
quidqu
in ead
public
Atque
ribus g
in nos
Guerc
princip
freno
que, p
nos pa
grati,
autem
here.

runt; vt postrema refuratione ad infantiam
 adactus Imbertus eò deueniret, vt excu-
 sandæ noxæ gratia profiteri non vereretur,
 sibi largiter temulento illas aduersum
 nos calumnias excidisse. Biencourtium
 acriter pupugerat nuncius, quo affere-
 batur, etiam conscio parente suo Potrin-
 courtio, vniuersæ Nouæ Franciæ ius
 imperiumque à maximo amne Sacquéo
 ad Floridam, Portu Regio demto,
Guercheuilleæ Regio diplomate esse
 cōcessum eidémq; à Domino de Monts,
 quidquid Henrici Quarti beneficio nuper
 in eadem ora possedisset, id omne tabulis
 publicè consignatis esse transcriptum.
 Atque, vt non putaret, hæc nobis aucto-
 ribus gesta esse, perinde tamen postea
 in nos affectus fuit, quasi credidisset.
 Guercheuilleæ quidem mens, fuit huius
 principatus sui reuerentia, velut potenti
 freno iniecto, Biencourtiorum vtrum-
 que, patrem & filium, fidei hactenus in
 nos parum sinceræ, animique minus
 grati, suo in officio continere; nihil
 autem de Porturegiensi iure ipsis detra-
 here. Sed sui nimio plus amantes homi-
 nes

ines alienam in re propria cautionem, suam iniuriam interpretabantur: quòd tamen res iis esset angusta domi, nec viderent vnde commodiùs cella Porturegiensis instrui posset, quàm à Guercheuillæa in gratiam nostrorum Patrum, ne hac annona exciderent, suum dolorem taciti concoquebant. Nostrorum facilima fuit apud Biencourtium purgatio, quam cum accepisset in præsentia, reconciliatis animis Patres ad institutum Canadensis idiomatis condiscendi magnis animis reuersi sunt, partitis inter se prouinciis, vt Pater Massæus ad Ludouicum Membertouium, Henrici vita functi filium, eius rei causâ demigraret; Pater Biardus magistrum eius linguæ domi Barbarum sibi adhiberet. Patri Massæo ad Sancti Ioannis flumen apud hospitem, cum adolescente Gallo socio degenti, ex diuturna inedia, & Nomadicæ vitæ continentibus vexationibus, accidit grauis ægrotatio, qua tantum non confectus ad vltima delaberetur, inter quem morbum Membertouio cum hospite Patre accidit ridicula planè, ac Canadico ingenio digna

digna
scilicet
vultus
valdè
verba
morer
scribe
ad tuu
trucid
funtur
residea
fæus:
impru
mea in
riorque
tamen
litteras
eximan
sponso
sopore
ore, a
propiti
eruat,
confera
Pater,
me hic

digna sermocinatio. Ad decumbentem scilicet Patrem is adiit, ut quidem eius vultus præferebat, Patris acerbo casu valdè sollicitus ac mœrens, quem in hæc verba compellauit. Audi me, Pater, moreris omnino, ut ego quidem auguror: scribe igitur ad Biencourtium, itemque ad tuum fratrem, te à nobis nequaquam trucidatum occubuisse, sed morbo consumptum, ne qua in nobis tui obitus noxa resideat. Cui contrà retulit Pater Massæus: Non committam, ut quod mones, imprudenter ad meos scribam: ne tu ex mea imprudentia factus audacior, securiorque violentas manus afferas, nihilò tamen minùs innocentiae testes meas litteras apud te habeas, quæ te noxa eximant. Inexpectato, & arguto responso perculsus Barbarus, quasi ex alto sopore mox ad se rediit, atque renidenti ore, ait: Iesum igitur tuis precibus tibi propitium facito, ut te periculo mortis eruat, ne quis in nos tui occasus culpam conferat. Illud ipsum curo, inquit, Pater, desine esse sollicitus, nec enim me hic morbus exhauriet. In Porture-

gienti

gienti quiete Pater Biardus interea doctore Barbaro utebatur ad condiscendam barbariem, quæ se idoneum Euangelij præconem in rudi admodum gente præstaret: cui doctori quamdiu habuit unde mensam insterneret, eius facili, vtilique opera profecit, sed discendi docendique cursum post aliquot hebdomadas inhibuit penus inopia. Cuius angustiis quoque prohibiti sunt nostri, ne quattuor Barbaros, quos Pater Biardus & Biencourtius in maritimo discrimine, ipsis Barbaris ratum votum habentibus, futuros Christianos vouerant, si è præsentis naufragio incolumes euaderent. Erepti periculo cum ad Regium Portum appulissent nauem, non fuit in cella unde alerentur Barbari, quoad idonea Catechesi essent imbuti, qua destitutione affectis nobis rei bene gerendæ occasio periit, nec postea rediit.

IN Nouembrem eius sæculi annus duodecimus iam processerat, cum exigua cibaria superiore Februario allata, aut absumpta penitus, aut tenuissimis arcta reliquiis Biencourtium valdè anxium habe-

habe
Galli
post
sum
tritic
futu
nam,
rebus
Bienc
quoti
ipsoq
dome
temp
tes,
tamet
vectig
nulla
tus,
autem
ad pi
abera
piscat
igitur
lucule
quasi
appel

habebant: sed eò maximè, quòd ex Galliis naus nulla veniebat. Nostris, posteriore Februarij mensis comœatu, summissa fuerant priuatim quaterna puri tritici dolia, vnumque hordei, quæ in futurum sibi seposuerant; quam annonam, accisis communibus contubernij rebus, conferendam in medium rati, Biencourtio eam permiserunt, vt in quotidianos familiæ totius vsus diuideret, ipsosque in diurno demenso cum cæteris domesticis æquaret. Eo subsidio ad tempus subleuatæ sunt publicæ necessitates, sed in tota hiberna multitudine, tametsi non numerosæ, tenuius id fuit vectigal, quàm pro soli conditione, nullam frumentationis, incertam venatus, piscatusque spem offerentis. Vt autem dierum tempestiuitas omnis adesset ad piscatum, locorumque opportunitas: aberat tamen necessarium ad hanc operam piscatorij lembi instrumentum. Cæteris igitur contubernalibus hiberna solatia ex luculento foco segniter capeffentibus, quasi oblitis suam penuriam, nostri appellunt studium, operamque ab' linc-
trem

† Rectius "ad."

trem fabricandam. Eis ad eiusmodi opus accinctis, suspicere, demirari vniuersum contubernium, quid moliantur homines à fabili arte, ab armis fabrilibus, à materia tam imparati: apud focum de tam nouo instituto multa verba facere, subitarios Argonautas dicteris figere: sed nostri ab opere nequiquam discedere, rem vrgere. Medio Martio, stupentibus suis irrisoribus, nostri lintrem in aquam deducunt, fluminum ac maris ipsius patientem, nec verentur adolescente famulo atque alio contubernium comitibus, aduerso flumine, Sinum Francicum influente, in siluas ad glandem Chiquebiamque radicem legendam contendere. *Chiquebi* radix est illius oræ præcipua, nostris tuberibus haud absimilis, sed vescentibus iucundior ac vtilior, cuius multiplices bulbi, tenui filo catenati, sub summa terra nascuntur. Sed omnia eius radicis cubilia iam à peritis locorum Barbaris delibata nostri leguliprehendebant, vt multa indagine, quilibet eorum eius cibi vnum diarium vix sibi quæreretur. Ab hac glandaria,

glandaria
quidem
Eplan
altius
promoc
piscicu
nitudin
vulgus
Aprili
riuos
operan
quattu
freque
piscatu
cetero
generi
captan
idoneu
contra
nostri
vel re
amplif
nisi pa
I n
auctori
que tē

glandaria, bulbariaque messe, quando-
quidem eius leue fuit momētum, *ad*
Eplani piscatum studia conuertentes,
altiùs versùm amnis caput nauigium
promouent. *Eplanus*, seu *Epelanus*, est
pisciculus Trichiae Rothomagensis mag-
nitudine, hoc est eius, quem *Sardinam*
vulgus appellat, qui mari egressus ineunte
Aprili, magnis agminibus dulcis aquæ
riuos subit, vbi fundendis ouis feturæ
operam det, cuius ingens est copia,
quattuor leucis à Porturegiensi statione,
frequentibus riuorū alueis. Eplanici
piscatus laborem exceptit Halecis, ac
cæterorum seu fluuiatilis seu marini
generis piscium præda, prout cuiusque
captandi se dabat & tempestas, & locus
idoneus, ad Maium vsque mensem; sed
contrà quàm maximè omnium vellent,
nostri piscatores, Euangelij vel hamo,
vel reti capiebant homines, in longè
amplissimo Canadiorum Oceano, non
nisi paucissimos.

INTEREA tēporis in Gallia Reginae
auctoritas interponebatur, vt primo quo-
que tēpore Porturegiēsi seruitute libera-
remur,

remur, nobis vti liceret, in quolibet Nouæ Franciæ tractu, aut patrium idioma perdiscere, aut quod iam didicissemus nostro iure, nullius exspecta venia, inter Barbaros exercere. In eam rem igitur Regio diplomate instructi Sociorum duo, Pater Quintinus, & qui antè in Galliam renaugarat è Portu Regio, Gilbertus du Thet Nouo-Frācicum littus, anno sexcentesimo decimo tertio, medio Maïo incolumes lætique tenuerunt. Diplomate cauebatur, vti liceret nobis nouū domiciliū comodo loco ædificare, ac idoneam familiam domicilio tuendo habere, ad cuius instructum annua tricentū capitum cibaria, equi prætereà, capræ, ac cætera id genus largiter summissa erant. Ad vim quoque propulsandam instrumenti bellici, & commeatus nonnihil, militaria item quattuor tabernacula, quibus tegeremur, dum muri affurgerent nouæ domus, Reginae beneficentia accesserant. Sauffeius militari titulo imperioque domesticæ cohorti, domicilio ædificando, eidemque instructo, ac munito præfutura erat, vti
 nihil

nihil
 fedes
 confisi
 appell
 contul
 cætero
 Heber
 sent, c
 nobis
 collect
 tione,
 Noren
desquit
 nautis
 gium
 exscen
 locum
 collibu
 hæfisse
 ex fau
 se pact
 longiū
 conten
 nis Ba
 præ K
 eam fe

nihil deesset ad ingruētes casus, quin sedes familiāque omnis facta tectaue confisteret. His in Regium Portum appellentibus, quini tantum de toto contubernio aderamus, absente inter ceteros Biencourtio, cuius vices obeunti Heberto cū Reginae litterae lectae fuissent, quibus dimitti iuebamur, nostras nobis licuit colligere sarcinas, quibus collectis post biduū Porturegiensi statione, ad nouas sedes collocandas in Norembegenſi regione ſoluimus. *Kadesquitum*, Norembegæ oræ portus, nautis edicebatur ex pacto, vt eò nauigium appellerent, vnde vniuerſa familia exſcenſionem faceret, futuri domicilij locum auſpicatò captura in proximis collibus; ſed cū in propiore portu hæſiſſent, cui à Sancto Saluatore nomen, ex fauſto euentu, indidimus, aſſerebant ſe pactam fidem abunde exſoluiſſe, neque longiùs curſum prouecturos. Inter eam contentionem ſermo incidit cum indigenis Barbaris, quibus ſuam oram mirificè præ Kadefquito collaudantibus, & ad eam ſedem deligendam magnoperè hortantibus,

tantibus, eius explorandæ cupido nobis incescit; qua explorata, impensèque probata ab omnibus, totius multitudinis eò incubuit animus, vt opportuno in colle area excitando ædificio designaretur. Loco itaque inaugurando Crux erigitur, solum exstruendis ædibus describitur, iaciendis fundamentis terra effoditur, eodem nomine, quo subiectus portus, nascens tenuibus exordiis domus Sanctus Saluator appellatur. Saussëio cohortis Duci rusticæ rei tam acris cura principio infederat, vt id vnum cogitaret, cætera negligeret omnia, exque nimio agriculturæ studio, magnam familiæ partem ab opere fabrili ad rusticum sevocaret. Mottæus Saussëio Legatus, Ronseræus Signifer, Ioubertus ordinum Instructor, cæterique de Cohorte primores erant in ea sententia, omnibus reliquis posthabitis curis, ædificandum esse domicilium, eoque conferendas vniuersæ cohortis operas, quoad aduersum hostilē vim munitionibus cinctum, tutò habitari posset. Quamobrem ægerrimè ferebant, contubernalium plerosque ab ædificando abductos

abdu
apud
omni
nem,
conue
varian
instit
cuiusm
dum c
alioru
tendur
bus di
Quam
cioru
cultui
Deus
uisse n
A n
niam c
nus F
explor
tertio
gerat.
Florid
tricefi
dibus

abductos arationibus ab Sauffeio adhiberi, apud quem vehementer instabant, ut omnium manus & studia in ædificationem, vtilius in præsentia vtique negotium, conuerteret; sed furdo caneatur. Ita variantibus procerum sententiis atque institutis, exoriebantur contentiones, cuiusmodi solent inter dissentientes nasci, dum quod quisque optimum censet, id aliorum consiliis atque cæptis præuertendum putat: fiebatque ut altercationibus dies ab opera inanes traducerentur. Quam inertiam, & discordantium iudiciorum obstinationem, rei Christianæ cultuique Diuino in ea ora valdè infestam, Deus visus est improuiso infortunio voluisse multare.

ANGLI paucis abhinc annis Virginiam occuparunt, quam Ioannes Vezaranus Francisci I Gallorum Regis auspiciis exploratam, quingentesimo vicesimo tertio anno sub eius iurisdictionem redegerat. Eadem ipsa est continens inter Floridam Nouamque Franciam, quam tricesimo sexto, septimo, & octauo gradibus substratâ, *Mocofæ* nomine? veteres designa-

designarunt, ducētenis quinquagenis leucis verſus Occaſum ab Sancti Saluatoris ſtatione diſſitæ. Ex Ieutomo arce, quam egregiè munitam, & præſidiario milite inſtructam inibi octauo ab hinc anno habent, quotannis æſtiam nauigationem inſtituunt ad Peucoitiarum inſularum cetarias, piſcariæ annonæ in futuram hiemem comparandæ. Eò cùm deueherentur huius anni æſtate, inciderrunt in eas cæli caligines, quæ huic mari denſiſſimæ ſolent per eos meſes incubare, in quibus dum incerti locorum diutius hærent, frequentibus eos trahentibus æſtuariis, paullatim noſtrū in littus delati ſunt, haud procul portu Sancti Saluatoris. Inde Barbarorum imprudentia lapſorum indicio, qui eos pro fœderatis Gallis ſumerent, didicerunt Gallicam nauem in proximo portu verſari, atque illam quidem neque grandem, neque à numeroſis epibatis, neq; ab æneis tormentis validè inſtructam. Eo nuncio nihil opportuniùs accidere poterat hominibus ſeminudis, & cibariorum copia exhaustis, quos præter hanc inopiam,

piam,
dæ m
dirept
ſponte
ius na
Arma
ſtruct
portu
Barba
fueran
Anglo
ſuum
deliqu
multo
crebre
venia
laribu
interp
Nos
amico
in no
fereba
cùm
explo
tamen
locus

piam, infita rapiendi cupiditas, & præ-
 dæ maioris opinio, quàm quanta ex
 direpto nostro nauigio poterat cogi, sua
 sponte ad vim inferendā, etiam contra
 ius naturale ac gentium, accendebant.
 Arma igitur expediunt, passis velis, in-
 structa acie, directo cursu in nostrum
 portum inuehuntur. Quibus argumentis
 Barbarus ille, cuius maximè indicio
 fueramus proditi, cùm hostilem in nos
 Anglorum animum collegisset, tum
 suum errorem agnoscere, & quod in nos
 deliquerat, quibus se crederet gratificari,
 multo detestari fletu, quem fletum deinde
 crebrò integravit, cùm à nobis errati sui
 veniam peteret, & à Barbaris ipsis popu-
 laribus, qui nostrū casum, suam iniuriam
 interpretati, sæpe illi manus intendarunt.
 Nos interea ancipiti opinione suspēsi,
 amicos an hostes censeremus, quos rectā
 in nostrā stationem secundus ventus in-
 ferebat, euentum trepidi opperiebamur,
 cùm nauigij gubernator scapha vectus ad
 explorandum obuiam processit, longo
 tamen circuitu, ne non esset receptui
 locus, maximè quòd is aduerso, illi ob-
 secun-

secundante vento vterentur. Sed explorato nihil fuit opus, classicum canentes inuehebantur, tela eatenus modò inhibentes, dū ea ex propinquo liceret adii cere; atque ipsos nauis defensores sigillatim destinare. Quattuordecim grandioribus tormentis, catapultis verò maioris modi, *Mosquetos* vocant, sexagenis, impetu facto in nauigium nostrum, non sublatis anchoris ad motū inhabilem, decem modò propugnatoribus instructum, ærearum cannarum absente libratore, non multæ operæ fuit illius, atque omnium nostrūm expugnatio, quos in continente Saussæius distinerat. Gilbertus du Thet noster propugnatorem in nauī agebat, cū ab hostibus funestarum glandium tempestas maximè ingrueret, qua in procella confossus letali plaga, chirurgi Angli Catholici multa licet diligentia curatus, postridie Sacramentorum opportuno solatio adiutus, religiosa morte occubuit. Nos verò vniuersi in potestatem Hæretici Angli veneramus, qui vt erat insigniter versutus, clam subducto ex Saussæij capsis Regio diplomate,

mate
Franc
præda
cum a
institi
colon
Saus
atque
serini
capsis
iustus
vbi ve
suisqu
diplom
vbi m
Anglu
comp
tios,
rere,
tram
deniq
autem
exorfi
que
noxæ
nisi m

mate, cuius fide nostræ colonix Nouo-Francicæ tota ratio nitebatur, vt ne prædatoris more, sed æquo iure, nobiscum agere videretur, Saussæium vrgere institit, vti probaret, cuius auctoritate coloniam in Canadiæ oras deduxisset. Saussæius vbi Gallorū Regis voluntatem atque diploma laudauerat, quod se in scriniis luculentum habere diceret, allatis capsis, cuius clauēs adhuc seruauerat, iussus est illud expromere; sed ad capsas vbi ventum est, cætera omnia integra, suisque locis digesta agnoscebat Saussæius, diploma tamen non comparebat: quod vbi nullum proferebatur, tum Prætor Anglus vultu ac voce ad seueritatem compositis, vehementer offendi, fugitios, & meros piratas nos omnes afferere, dignos nece prædicare, rem nostram militi suo diripiendam tradere, nos denique hostium loco habere. Quod autem facinus Angli ab summa iniuria exorsi fuerant, videbantur maiore quoque iniquitate pertexturi, vt prioris noxæ memoriam posteriore obruerent, nisi maturè obuiā iretur. Quare Prætorē nostri

nostri adeunt, se, adhuc ignorantibus qui essent, ingenuè aperiunt, ne imbelli victoria elatus de contubernio suo statuat seuerius, obsecrant; humanæ conditionis uti meminere, studiosè admonent: quàm benignè suis rebus vellet consultum, ubi similis ipsum perculisset casus, tam humaniter alienis consuleret: in primis autem consideraret sibi rem esse cum innocentissimis hominibus, quibus nihil noxæ obici posset, quàm ab sua innocentia in pacato solo fuisse nimium seculos. Comiter admodum sunt auditi à Prætoribus, atque honorificis accepti verbis, id vnum dumtaxat non probante, quòd Patres Societatis, ab religionis & prudentiæ fama benè vulgò audientes, in fugitiuorum & prædonum turba verferentur. Contubernij verò sui vniuersi cum cæteram probam vitam, tum in eo, quo de agebatur, summam innocentiam cum nostri validis probassent argumentis, visus est Prætor, assensionem præbuisse, atque id modò habuisse, quod in nobis argueret, negligentiam in seruando nostræ expeditionis diplomate. Ab eo igitur

igitur
habui
mens
scrup
remig
rat, c
illum
cunde
magis
nauin
gum
certè
adiit
que a
tionib
Patre
alien
homi
haber
ipfor
ipfius
sumt
lixè g
remq
in se
nihil

igitur tēpore Patres nostros perhumaniter habuit, atque honorificè in omnibus, mensāque benignè accepit. Vno interea scrupulo angebatur, quòd cum parte remigum gubernator nostræ nauis euaserat, cuius fuga, & rei gestæ nuncius per illum allatus, ne quid incommodi aliunde sibi arcesseret, verebatur, eoque magis, quòd ille de nocte scapha sua ad nauim captiuam appulsā, reliquam remigum manum inde subduxerat. Hic certè gubernator, tametsi Calvinianus, adiit de nocte ad Patrem Biardum, eiusque apprehensā manu, multis obsecrationibus adhibitis, iussit eum cæterosque Patres de se, quantumuis fide ac ritibus alieno, omnia Christiani ac popularis hominis officia exspectare, ac persuasum habere, nulli rei defuturū, quæ salutē ipsorum spectaret: vterentur modò liberè ipsius opera, viderētque quid animi sumturi essent ad fugā capescendā. Prolixè gratias egit Pater Biardus, memoremque se futurum spopōdit tam studiosè in se ac suos voluntatis: de se autem ait nihil se statuere, quoad totius contubernij

res

res tuto loco positas videret, tum sui arbitrium Deo permiffurum: caueret interea ipfe fibi gubernator, Prætozem quidpe Anglum omnia moliri, vt eum comprehenderet. His monitis ille inſtructus, vt fui difceſſus opinionem Anglorum animis ingeneraret, quaſi receptus ad notam Gallicam nauem captandi cauſa feſtinaret, per ipſa frementium Anglorum ora intrepidè, ac inſultantis ore voceque, triduo poſt, ſcapham traduxit, longioreque ſimulato curſu, ponè vicinam inſulã flexit iter, ibique delituit noſtræ captiuitatis euentum obſeruaturus. Nobis verò inter dubiam aut necis aut ſeruitutis aleam fluctuantibus, cùm apud notos Barbaros increbuiſſet noſtræ calamitatis fama, frequentes ad nos ventitabant, magnopere miſerantes noſtrum infortunium, & ſuarum fortunarum tenuitatem in ſequentem annum totum, ſi apud ſe reſtare vellemus, officioſiſſimè deferentes. De nobis tamen Argallus Prætor Anglus, & ei Legatus Turnellus mitiùs cogitauerant, in ſpeciem certè, quàm rebamur initio: pacti nempe

cū

cū Sa
noſtr
condi
differ
ginta
linter
etiam
conce
rat Sa
teſtati
quæ r
Noſtr
pericu
impet
cymb
Pater
ad inſ
trafici
cætera
Virgin
tera ig
in Ga
ſcendi
ignara
cui D
num

cū Sauffæio coloniæ nostræ Duce fuerant nostrum in Galliam reditum : sed reditus conditiones erant eiusmodi, quæ parum differrent ab certa nostra pernicie. Tringinta capitibus quot censēbāmur, vnus lint̄er dumtaxat, haudquaquam omnium, etiam densissimè stipatorum, capax, concedebatur, hasque cōditiones acceperat Sauffæius, quin chirographo suo erat testatus, hanc suam fuisse optionem, quæ reuera erat optio certissimi naufragij. Nostri tamē euicerunt, vt ne præsens periculum adiret vniuersa simul turba, impetratumque est, vt quindenī modò cymbæ imponerentur, quorum vnus esset Pater Massæus, duo reliqui Patres delati ad insulas Peucoitias Anglis piscatoribus traiciendi in Galliam commendarentur: cætera pars contubernij, quæ libens in Virginiam ibat, eò deportaretur. Altera igitur pars contubernaliū nauigatura in Galliam Sauffæio duce lintrem conscendit, locorum, & maritimæ artis ignara, nauticis præterea tabulis destituta, cui Deus in tempore summisit Caluinianum illum naus gubernatorem, valdè intentum

intentum in popularium fuorum obseruandos casus, vt si qua posset via, ipsorum aduersis rebus opem ferrer. In continentem exscenderat, & Canadico cultu atque more, quasi vnus è Barbaris, tota ora maritima ferebatur, res nostras exploraturus, cùm opportunissimè incidit in proficiscentem lintrem, qua exceptus, valdè idoneum ducem hæsitantibus se præbuit, suamque cymbam & remiges quattuordecim eis socios viæ ac laborum adiunxit. Eorum penuriam, quoad inuentæ essent Gallicæ naues, opimus piscatus bis subleuauit; varius item Barbarorum in ea ora occurfus, quorum Ludouicus Membertouius lauta visceratione Orignacij famelicos accepit; Rolandus, & alij Sagami panis nonnullam copiam, alij piscium volucrumque non exiguam annonam beneuolentissimè diuiserunt. Omnium verò benefactorum id fuit iucundissimum, quod Rolandus Sagamus admonuit, in propinquo littore ad Sesambraëm, & Passepecum portum versari geminas naues reditum in Franciam adornantes. Eò cùm citissimè cursum

sum
adfu
missi
Brita
louic
Mas
Mag
man
acce
& Q
vt in
pisca
depo
in V
tuan
essen
cont
Præ
fidij
quid
strue
in n
qui
mer
cùm
essen

sum direxissent duæ lintres, opportunè
 adfuerunt, antè quàm solueretur, ad-
 missique omnes, velis factis in Franciam
 Britanniam, salui & incolumes Mac-
 louiense oppidū tenuerunt, vbi Pater
 Massæus singulari Maclouiensis Antistitis,
 Magistratum, oppidanorumque hu-
 manitate ac beneficentia liberalissimè
 acceptus est. De Patribus autem Biardo
 & Quintino, vti diximus, conuenerat,
 vt in insulas Peucoitias transfuecti, opera
 piscatorum Anglorum inde in Franciam
 deportarentur: sed mutata pòst sententia,
 in Virginiam sunt destinati, cùm in cap-
 tiuam nauem cui Turnellus præerat,
 essent impositi cum aliis quinque de
 contubernio. cæteris octo sociis in Argalli
 Prætoriam ingressis. Virginien-
 sis præsidij præfectus de captiuis Iesuitis nescio
 quid inaudierat, eisque diras cruces
 struebat, cuius decreti nuncius ad nostros
 in naues & ad cæteros captiuos aduolarat,
 qui nonnullis nocturnam quietem ad-
 meret, nec ille quidē inani rumore nixus;
 cùm enim ad Virginiam naue appulsi
 essent nostri, eius furori destinabantur.

Argallus

Argallus autem, qui fidem suam nostris obligasset, ut suo nomine ac genere dignum erat, intrepidè acriterque Præfecto suppliciiis nostros addicenti obstitit, seque incolumi captiuis suis nihil periculi futurum asseueravit: Præfecto tamen institutum suū obstinatiùs tenente, Regium diploma, quo nostra colonia in Nouam-Frāciam deducebatur, protulit, cuius auctoritate repressus Præfectus ultrà tendere non ausus est. Coacto postea concilio, cùm de re tota deliberaretur accuratiùs, ab omnibus itum est in eam sententiam, ut Argallus cum triplici instructa naue in Nouam-Frāciam Iesuitas reduceret; eos inde cum certis captiuis in Galliam transmitteret; Saussæium, & eius cohortem militarem, quæ in Porturegensi arce præsidere, falsò tamen, dicebatur, in crucem ageret; Gallorum omnia domicilia diriperet, ac solo æquaret. Reditum est igitur in Nouo-Franciæ oram Gallis habitam, ubi Sanctæ Crucis, Regij Portus arces defensoribus vacuas spoliauit, & incēdit, omnia Gallici nominis monumenta deluit, Britan-

nici

nici
in A
His
bis p
quòd
in Po
ment
fuisse
eorum
ad p
præte
eum
ter at
Arga
R
Virgi
uemb
tio,
cissim
diuer
Præto
minor
vecto
alia c
fideba
dieru

nici aliquot locis inscripsit, oram omnem in Anglici sceptri potestatem asseruit. His gerendis rebus cum inibi degeretur, bis periculum vitæ adiit Pater Biardus, quòd multis dissuaserat Argallo aditum in Portum Regium, vt nullius emolumentum operam, cuius tamen non vulgaris fuisset deinde præda; quòd se indicem eorum locorum præbere noluerat, qui ad prædam quærebantur; nonnullorum præterea Gallorum calumniæ iis locis in eum exstitissent: quibus omnibus grauius atque ingenti suo discriminine apud Argallum Turnellumque offendit.

REGIO Portu digressus Argallus in Virginiam contendebat, ineunte Nouembri, anno sexcentesimo decimo tertio, sed postridiè quàm soluerat, atrocissima tempestate diuulsæ naues in lōgè diuersas oras abierunt: Argalli quidem Prætoria in Virginiam tandem est delata: minor è duabus nostris captiuis cum suis vectoribus nūquam deinde comparuit: alia captiua maior, cui Turnellus præsidebat, quaque uehebatur, sedecim dierum continentibus procellis fœdè vexata,

ata, pæne absumtis cibariis desperationem iam adierat, cùm cadente denique tempestate, in Virginiam secundo vento iter intendere cœpimus. Vicenis quinque leucis, haud ampliùs, aberamus Virginiae littore, vbi de nostra nece à Praefecto decernebatur, eoque nobis ea nauigatio erat odiosa, cùm derepente coortus aduersus ventus proram in *Afòras* Lusitanorum insulas obuertit, septingentis pæne leucis inde recto itinere in Ortum sitas. Eius certè venti vis quòd nihil intermitteret, Turnellus prauidebat non nisi capitis sui periculo in Lusitanorum potestatem se vêturum, qui captiuos Sacerdotes, per summam iniuriam domicilio suo auulsos, spoliatosque secum traheret; & eo quidem angebatur magis, quòd Patrem Biardum Hispaniensis generis esse crederet, falsis Porturegensium Gallorum accusationibus persuasus, vt eius noxæ criminationem apud Lusitanos non immeritò reformidaret, si nostri Patres ad se accusandum animos adiicerent. Ea re ingenuè fatebatur vim Numinis, innocentium iniuriã vlciscentis,

tis,
mer
calu
Pat
fuer
plac
viol
rior
daba
bren
ipfi
præ
min
inha
fam
futu
verò
enin
sube
atqu
con
inue
fem
velu
pira
cam

tis, sibi ac suis in ea nauigatione infestam
 meritò esse, qua calamitate fractus, qui
 calumniis sua culpa temerè persuasus,
 Patri Biardo valdè infensus in eum diem
 fuerat, magnopere deinde mitigari, eique
 placatior cœpit fieri. Vt autem ventorum
 violentia non adigeret ad *Afora*: ciba-
 riorum tamen eò etiam nolentes aman-
 dabat, & aquæ dulcis penuria; quamo-
 brem Turnello videndum erat, ne quid
 ipsi damni arcefferet Patrum nostrorum
 præsentia, ex quibus periculi nihil im-
 minebat, si naue procul in anchoris
 inhaerente, per scapham in portum mis-
 sam necessaria annona pararetur, quod
 futurum Turnellus speraueret. Contrà
 verò quàm crederet, accidit: appulsis
 enim ad Faëalem insulā Aforarum vnā,
 subeundum fuit in portum intimum,
 atque in ciuium oculis inter cæteras naues
 consistendum: quò vehementiùs paullò
 inuectis, cùm nostra nauis in Hispanien-
 sem faccari nauē impacta, proræ antè
 velum deterfisset, Nauarchus Hispanus
 piratam conclamauit, turbamque nauti-
 cam ad arma exciuit. Paucis antè heb-
 domadis

domadis Gallus subita irruptione nauem in eodem portu spoliauerat, vnde Hispani similem casum veriti, hoc vehementiùs trepidauerant, tantòque sagaciùs in Anglum inquirendum arbitrabantur. Quare Turnello excendendum in continentem fuit, quem obsidis loco haberent Hispani, dum accuratè lustrarentur interiora nauis, Patribus interim ponè lintrem studiosissimè delitescentibus, ne quid detrimenti ex eis Anglo crearetur, si comparerent. Perdifficilis erat latebra loco minimè idoneo, re adè repentina, tanque accuratis scrutatoribus, nauis omnia intima rimantibus: sed lynceos eorum oculos fugerunt nostri, magna sua voluptate, quòd Anglum ita seruassent: maiore Angli gaudio, quòd præter spem, ac suum meritum, ab iis seruatum se agnosceret, quibus libertatem per summū scelus ademerat. Id beneficij genus, singularemque fidem, Angli & in præsentia ingentibus grati animi argumentis agnoscebant, & deinceps sæpenumerò, maximè apud suos Ministros, cum summa Patrum laudatione, prædicarunt.

carum
stitit
tum
inde
nellu
recta
pesta
Occa
nauer
Pemb
paran
bus T
timi
Franc
littera
qua f
vel i
diuul
habe
proba
dictor
quos
ruptæ
posse
perho
timor

one nauem
vnde Hif-
hoc vehe-
ue sagaciùs
itrabantur.
m in con-
o haberent
rentur in-
erim ponè
ntibus, ne
crearetur,
erat latebra
repentina,
us, nauis
ed lynceos
i, magna
ita feruaf-
quòd præter
s feruatum
atem per
beneficij
Angli &
nimi argu-
ps fapenu-
Miniftros,
e, prædi-
carunt.

carunt. Tres folidas hebdomadas fub-
ftitit in eo portu nauis Anglicana, tan-
tumdemque abditi Patres fole caruerunt;
inde omiffò in Virginiam itinere, Tur-
nellus in Britanniam contendit, fed
recta nauigationis femita cum nos tem-
peftas deieciffet, in oram Vuallia ad
Occafum violenter nos impexit: vbi cùm
nauem annona deficeret, Turnellus
Pembrochum oppidum adiit commeatus
parandi gratia. Eius oppidi magiftrati-
bus Turnellus mouit fufpicionem mari-
timi latronis, quòd & homo Anglus
Francica verehetur nauì, & nullam
litteram fcriptaè auctoritatis proferret,
qua fuam nauigationem tueretur: neque
vel iurato affeueranti, fe tempeftate
diuulfum à Pratore fuo Argallo, fides
habebatur. Cum eum igitur omne
probatum genus deftituiffet, citauit
dictorum fuorum testes duos Iefuitas,
quos haberet in nauì, quorumque incor-
ruptaè fidei neminem mortalium diceret
poffe meritò refragari. Patribus ergo
perhonorificè interrogatis, cùm pro tes-
timonio apud magiftratum publicè dix-
iffent,

issent, Turnellus fuit in honore, atque ut virum nobilem decuerat, probè omnia gessisse creditus est: nostris verò est honor habitus, & apud *Maiorem Urbis*, ut vocant, Magistratum plebeium scilicet, hospitium est assignatum. Qui pro Præfecto rei maritimæ ius Pembrochij tum dicebat Nicolaus Adams, apud quem nostri testimonium dixerant, ubi audit pessimè iis esse in nauigio, iussit eos diuersari apud eū Magistratum, quem indicauimus, suaque fide omnia eis supeditari copiosè, quibus si deesset, unde sibi rependerent, Dei causâ se iis sumtum gratiam libenter facere dicebat, quòd putaret minimè decere, ab omni dignitate ac doctrina instructis viris nihil apud Pembrochios ciues humanitatis relinqui. Missum erat ad Britannia Regem de nostris, cuius dum rescriptum expectatur, frequentes visendi conferendique gratia vndique ad nostros adeunt de nobilitate, de magistratibus, ac ministris etiam, quorum quaternos in disputationis palæstra cum illis commisit quidam de proceribus, doctrinæ periclitandæ studio.

studio. De illorum autem negotio cum in Regiam allatum esset, iam inaudierat Regis Christianissimi legatus captiuum esse nauigium, & Francos Iesuitas, vrgebatque omnium, ac maximè nostrorum libertatem, quòd eius rei habuerat ab suo Rege studiosius iniuncta mandata. Nihil itaque moræ fuit, quin nostri Pembrochio Douerum arcesserentur, vnde breui traiectu Itium Portum, Francicæ oræ oppidum, incolumes lætique deportati sunt, decimo suæ captiuitatis pæne affecto mense, quo loco Darquieni Dynastæ, Regio præsidio Præfecti, & Baulæi Decani eximia humanitate, beneficentiaque lautissimè accepti sunt, idoneo præterea donati viatico, quod Ambianos iter intendentibus in suum Collegium abunde esset.

I A M Nouo-Francicæ Missionis operæ quantum promouerint rem Christianam inter Barbaros, non facile dispiciet, qui rem vulgi trutina metietur: qui verò negotium natura sua perarduum, interuenientibus etiam aliunde casibus valdè impeditum, æquis momentis volet æstimare, maximè

maximè idoneis, atque illustribus initiis asperrimum solum *Euangelicæ* sementi præparatum, fateatur necesse est. In primis enim quantum, quæso, illud est, belluini prorsus ingenij atque moris gentem, nuper ab omni commercio externo alienissimam, ab sua impotentia suspiciosissimam, sic nunc esse nobis cõciliatã, ea de nostris hominibus opinione imbutam, vt eos summo ambitu quilibet Barbarorũ cõuentus expetat, in sua ora domicilium habere cupiat, de suis copiis annua cibaria deferat, mærore ac fletu suum eorum desiderium testetur, implacabili odio in Britannos, nostræ infestos quieti, feratur? Magnum quiddam profecto est, & ingentis ad fidem illis animis ingenerandam momenti, erga illius præcones tam propensa ferri voluntate, fiducia, & veneratione. Illud autem alterum longè maius est, tantoque ad Barbarorum efficiendam salutem potentius, quantò alienius est ab humanarum affectionum ratione, diuinisque motionibus proprium magis. Altè iam insedit Canadiorum animis illa sententia, æternis addici

add
è v
Ch
pau
mor
om
app
tres
com
spon
iube
affec
Do
salut
occu
mot
bus,
affid
diffic
non
verba
tis p
em,
inusi
men
prod

addici cruciatibus, qui Baptifini expertes è viuis decedant, vt tameti valētes Christianæ legis condiciones, fuo fenfu paullò asperiores, haud facilè ſubeant, moribundi tamen Baptifinum ingentis omnino beneficij eſſe ducant, cupidèque appetant. Cuius doctrinæ quoniam Patres Societatis auctores habent, eamque combiberunt intimis ſenſibus, eius ſua ſponte illos admonent, & memores eſſe iubent, quoties popularium quis deterius affectus decumbit, hortanturque ſuos Doctores vti obitum ægroti præuertant, ſalutaribus aquis luſtrantes, antè quàm occumbat. Atque hos quidem animorum motus, in barbariſſimis alioqui hominibus, biennij cultura, & ea quidem non aſſidua, ſed frequentibus interpellata difficultatibus, duo Patres effecerunt, non leuibus certè momentis ad Euangelici verbi ſatus in ea gente magnis incrementis propagandos. Quam ad propagationem, ſacrarum precationum, & Baptifini inuſitata vis, inſignibus aliquot documentis apud eam nationem interdum prodita, incitamento non mediocri videtur

detur olim futura. Patri Biardo ad Eplani piscis amnem die quodam agenti affertur nuncius ab ægrota, & animam agente muliere, quæ ipsum videre atque alloqui valdè cuperet, ad Sanctæ Mariæ Sinum, duabus ab eo amne leucis. Eò ducem habuit vnum de contubernio, feminamque more gentis præter focum stratam deprehendit, tertia iam hebdomada miserè languentem: ægram, quoad per eius morbum licuit, Catechesi necessaria instruit, adhibitisq; pro re nata precibus cruce ad pectus appensa munit, seque vocari iubet, si quid ei postea deterius accidat. Postridie mulier bene sana è foco exfilit, & graui onusta sacco ad maritum quattuor inde leucas vegeta contendit. Eam sanationem Calvinianus Dieppensis omnium primus obseruauit, confestimque illius euentum mirabilem nunciaturus ad Patrem Biardum accurrit. Idem Pater in ora Pentegoetia cum Biencourtio versabatur, vbi pro instituto mapalia Barbarorum circumiens, ægros visibat, solabatur, precibus, ac Christianis documentis iuuabat. Ibi tertium iam
 mensem

me
 era
 Pa
 ma
 iam
 pre
 Pat
 rex
 qui
 & d
 eo
 Po
 gen
 occ
 ille
 gra
 P.
 sani
 acc
 qu
 in I
 & M
 Int
 are
 vnd
 lam

mensē æger decumbebat, cuius salus
 erat conclamata, quem Barbari visendum
 Patri obtulerunt. Frigido sudore totus
 manabat, certo fere mortis indice, cū
 iam eum grauis æstus tenuisset, cui post
 preces, & breuia fidei documenta, cū
 Pater crucem sæpius exosculandam por-
 rexisset, eique de collo pensilem reli-
 quisset, frequentibus Barbaris audientibus,
 & quæ gererentur mirè probantibus, ab
 eo ad nauē & Biencourtium rediit.
 Postera verò die Biencourtio cum indi-
 genis in naue permutationibus mutuis
 occupato, in eā nauem sanus ingressus
 ille æger, heri moribūdus, crucemque
 gratulabūdus magnificè ostentās, adiit ad
 P. Biardū, ingentiq; gaudio suam ei
 sanitatem testatus, virtuti S. Crucis
 acceptā tulit. Illustrius multò est id
 quod sequitur, & ad Barbarorū sensum
 in Baptismi laudē singulare. P. Biardus,
 & Mottaus Sauffæij Legatus, Simonque
 Interpres vnà iuerant ad considerandam
 areā Sancti Saluatoris domicilio designatā,
 vnde redeuntibus procul ad aures accidit
 lamētabilis vlulatus, quærentibusq; à
 Barbaro

Barbaro comite causā lugubris clamoris, responsum est, sollemne illud esse alicuius iam iam vita functi argumentū. Sed propius ad Barbarica tuguria succedentibus puer interrogatus indicauit, nō mortui, sed morientis esse cōplorationē; atque ad P. Biardum conuersus; Quin tu, inquit, accurris, si forte in uiuentē adhuc incidas, & eius morti Baptismum praeuertas? Ea pueri vox, tamquā cælo missa, Patrem & comites ad cursum vehementer accendit, quibus ad agrestes casas appulsis, Barbarorū sub dio stantium lōgissima ala, directo ordine instructa occurrit, atq; in spectātis alæ, & mœrore defixæ oculis obambulans pater, cuius in vlnis tenellus moriebatur puer. Hic vt animam ægerimè trahebat, interruptis debilitate singultibus ad mortem properans, miserum parentem miseratione cruciabat & dolore. Ad quoslibet autem infantis singultus, horrendum eiulabat parens, cuius eiulatum adstantis Barbaricæ concionis mox luētuosus excipiebat vlulatus. Pater Biardus adiit ad afflictum puelli parentem, rogauitque an ipso volente moribundum infantem

infan
genti
mitte
postu
cuper
cit,
fufcip
aquis
nomi
mula
inger
preca
bus i
mate
puer
tietat
veget
Barb
rei h
rum
in v
comp
præf
auidi
peron
recip

infantem Baptismo esset lustraturus. Ingenti mœrore percitus Barbarus vocem mittere non potuit, sed deposito in postulantis manibus puero, reipsa, quid cuperet, ostendit. Pater aquam poposcit, puellumque Mottæo ardentissimè suscipienti tenendum tradit, salutaribus aquis aspergit, Nicolaum de Mottæi nomine appellat, concepta precum formula Barbaris lumē ad fidei agnoscendas ingentes opes à Deo precatur. Sub eam precationem receptum de Mottæi manibus infantem matri eius præsentem defert, mater filio mammam continuè porrigit, puer oblatam cupidè arripit, lac ad satietatem haurit, atque deinceps sanus vegetusque vixit. Vniuersus interim Barbarorum, qui circumsteterat, globus rei haud vsitata defixus miraculo, petrarum instar immotus, ac tacitus hærebat in vestigio. Ad eos igitur sic animo comparatos noster, quæ visâ sunt in rem præsentem quadrare, verba fecit, quæ audis mentibus hauserunt, atque ubi perorauerat, iussit singulos in tuguria se recipere. Vti venerabundi ac trementes

eius

eius sermonem summa reuerentia exceperant, ita cùm cœtus facta missione receptum in suas casas indixit, alto silentio præferentes inuitatum obsequium, in sua quisque tuguria pacatissimè, citissimeque dilapsi sunt. Hæc & huiusmodi alia in Barbarorum oculis, summa ipsorum admiratione, nec minore fructu gesta, quisquis perpenderit, vtilissimis principiis inchoatam Nouo-Francicam Missionem meritò iudicabit.

ntia ex-
missione
to silen-
quium,
è, citif-
iusmodi
na ipso-
e fructu
iliffimis
anciam

ALBANIAE EXCVDEBAT JOEL MUNSELLIUS
MENSE MARTIS ANNO

CIO IOCCC LXXI

